

УДК 330.368:330.131.7:331.56

В. І. Надрага, к.н. держ. упр., доцент

*Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи НАН України*

ТІНЬОВІ ЕКОНОМІЧНІ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ

У статті аналізуються особливості та масштаби тінізації економічних відносин в Україні, розглядаються її наслідки через призму актуалізації соціальних ризиків українського суспільства. Виділено основні ризики тіньової економічної діяльності, серед яких корумпованість державного апарату, низька роль права і судової системи, формування про шарку тіньової олігархії, зловживання в бюджетній сфері, зростання безробіття, несправедливий перерозподіл національного багатства.

Ключові слова: тіньова економіка, соціальні ризики, тінізація економічних відносин.

Постановка проблеми. Поширення тіньової економіки, поряд із макро-економічною розбалансованістю та обмеженістю ресурсів, визнані Всесвітнім економічним форумом ключовими глобальними ризиками майбутнього десятиріччя [1]. За оцінками Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), за наявності у світовій економіці близько 1,2 млрд офіційних робочих місць понад 1,8 млрд працюючих зайняті в нелегальному секторі [2].

Економіка – це складна система, елементами якої є різні види господарської діяльності; кожний компонент такої системи може існувати лише завдяки тому, що перебуває у взаємозалежності з іншими [3, с. 409]. Навіть за наявності єдиної економіки більшість суспільств використовують декілька різних систем обміну, які співіснують і доповнюють один одного (бартерний обмін, централізований перерозподіл та ринковий обмін) і по суті є поліцентричними економіками (multicentric economies) [4, с. 24]. Цілком природно, що кожний учасник виробничих відносин прагне максималізувати свій прибуток, і одним з таких засобів виступає тіньова економіка. Будь-яка економічна система в різних країнах є своєрідним синтезом легальної та нелегальної економічної діяльності. Дослідження та оцінка процесів тінізації економічних відносин в Україні набуває важливості, виходячи з її соціальних наслідків, насамперед, унаслідок подальшого розширення населення та втрати довіри до владних інституцій.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми тінізації економіки України завжди були в центрі уваги вітчизняних науковців. Тіньовій економіці притаманні окремі позитивні риси, пов'язані з пом'якшенням дії кризових явищ на економічну активність суб'єктів господарювання. Водночас, для вітчизняної економіки тінізація створила умови поглиблення кризових явищ.

Як вважає академік Е. Лібанова, головною причиною тінізації економіки є поширеність корупції. І проблема не тільки в тому, що роботодавець хоче отримати додаткові доходи, але й у тому, що роботодавець мусить частину коштів готівкою передати певним структурам, і цю готівку йому потрібно десь узяти. Іншого шляху, ніж тінізація, просто не існує [5, с. 69].

З теоретичного підходу тіньова економіка розглядається як економічна категорія, що відображає складну систему економічних відносин. Прикладний підхід застосовується під час вирішення реальних статистичних завдань, формуванні рекомендацій щодо вдосконалення законодавства і корегуванні соціально-економічної політики [6–8].

За методологічною ознакою розрізняють економічний, соціологічний, кібернетичний і правовий підходи до дослідження тіньової економіки. Розвивається також міждисциплінарний комплексний підхід. Соціологічні концепції тіньової економіки розглядають цю сферу з огляду на взаємодію соціальних груп, що відрізняються позицією в системі тіньових інститутів, мотивами економічної поведінки суб'єктів у певних ситуаціях [9, с.114]. У межах кібернетичної концепції тіньова економіка розглядається як самодостатня система. Її прихильники розробляють економіко-математичні моделі прогнозування та управління тіньовою економікою, закономірностей її розвитку і взаємодії з офіційним сектором [10; 11].

Основною причиною поширення тіньової економіки більшість учених вважають високі податки. Разом із цим, надмірний податковий пресинг не в повній мірі відображає причини тінізації економічних відносин. Так, податкове навантаження в Україні повністю корелює з європейською практикою і становить близько 55% (у Швеції – 55%, Австрії – 56%, Франції – 66%). Масштаби ж тіньової економіки в більшості країн ЄС становлять від 10 до 25 відсотків [12].

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз поширення тіньових економічних практик в українському суспільстві та їх вплив на актуалізацію соціальних ризиків.

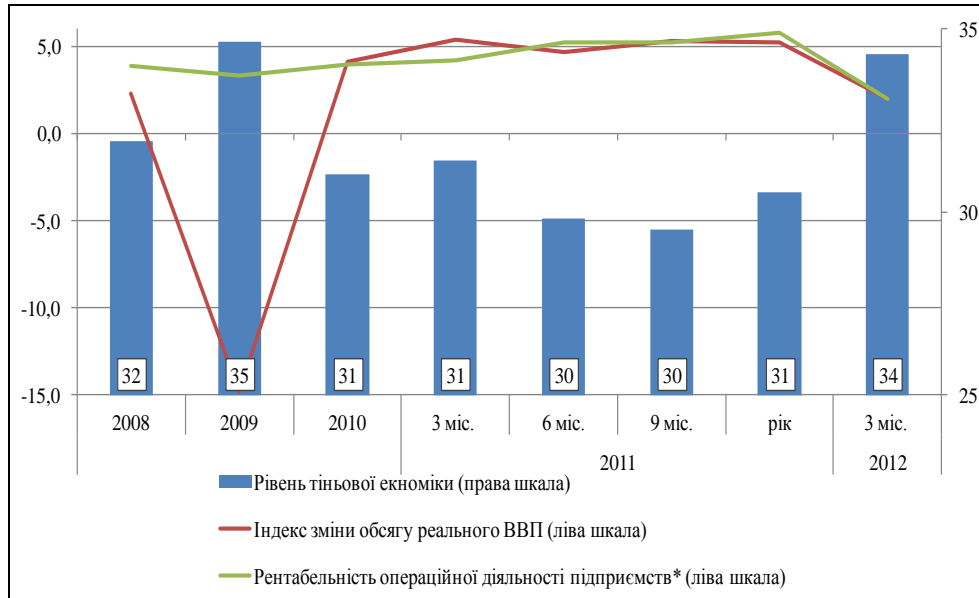
Виклад основного матеріалу. Основними передумовами тінізації економіки виступають не лише податкове навантаження, але й неефективна державна регуляторна політика щодо розвитку підприємництва в Україні. Основною причиною виникнення та існування тіньової економічної діяльності є нерациональний правовий режим, коли успішний розвиток тієї чи іншої компанії залежить не від ефективності її менеджменту, а від витрат, пов'язаних з виконанням законодавчих обмежень. Підприємець, який краще маніпулює цими витратами чи зв'язками з чиновниками, стає більш успішним, ніж той, хто

опікується лише виробництвом та чітким дотриманням законодавства. Відносини між підприємцем і представниками держави становлять особливу сферу тіньової економічної діяльності. Багато підприємців активно шукають і встановлюють неформальні контакти з державними структурами, чим стимулюють корупцію. Це робиться для забезпечення стабільності бізнесу, індивідуальних привілеїв і пільг. Однак ситуація в бюрократичних установах (не говорячи вже про політичну сферу) досить мінлива. В них відбуваються періодичні зміни керівників, що призводять до зміни команд. Чиновник у будь-який момент може відмовитися від взятих раніше на себе зобов'язань, посилаючись на реальне чи надумане посилення формального контролю. Тому найбільш значимим елементом успішності розвитку бізнесу для підприємця стає зміна адміністративної кон'юнктури (згідно з рейтингом Глобального індексу конкурентоспроможності (ГІК) 2011/2012 Україна за оцінкою ефективності державних та суспільних установ зайняла 131-е місце серед 142 країн).

Тіньова економічна діяльність відіграє важливу роль у повсякденній життєдіяльності українських громадян не лише на рівні окремих домогосподарств, вона значима й на рівні соціально-економічної системи в цілому. Тіньові практики в Україні пов'язані з чимось більшим, ніж просто з економікою, оскільки вони започатковані досвідом попередніх поколінь, культурним знанням та здатністю до подолання владних перепон. Ці практики є експлуатаційними, оскільки виступають наслідком політики низьких зарплат і пенсій, вони ж тісно пов'язані з формальними інституціями [13, с. 180].

Більшість проявів тіньових економічних відносин доцільно розглядати з позицій теорії раціонального вибору – всі учасники діють раціонально і свідомо, вони реально оцінюють переваги та можливі витрати. Останні можуть мати як грошовий (послуги, подарунки) вираз, так і соціальний – осуд з боку інших людей, можливість втручання правоохоронних органів тощо. Ставлення суб'єктів тіньової економіки до власних вчинків виступає своєрідним індикатором збитковості чи прибутковості порушення соціальних норм (наприклад, хабар у ряді випадків розглядається як соціальна норма, що закріплена у свідомості більшості громадян). Тому можна стверджувати, що соціальні процеси в тіньових економічних відносинах є вторинними, оскільки тіньова економіка впливає абсолютно на всі аспекти життєдіяльності суспільства. Поширення і закріплення тіньової економіки, як справедливо зазначає Л. Косалс, призвели до розмитості соціальних норм у господарській діяльності – люди перестали розрізняти, що дозволено, а що заборонено, якими критеріями оцінювати той чи інший вчинок [14, с. 410]. У свою чергу, це призвело до нівелювання правових норм у суспільстві – населення втрачає соціальні орієнтири, внаслідок чого поведінка людей стає агресивною та малопрогнозованою.

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інтегральний показник рівня тіньової економіки України у 2012 р. перебував на рівні 34% ВВП (рис. 1) [15].

Рис. 1. Динаміка середньозваженого рівня тіньової економіки України, у % до рівня офіційного ВВП

Мінекономрозвитку відзначає, що залишається ряд ризиків щодо зростання тінізації економіки в майбутньому. Вони пов'язані з поновленням рецесійних процесів у країнах Єврозони та збереженням значних фінансових (боргових) проблем на зовнішніх ринках, які в разі їх розширення можуть спричинити різке уповільнення темпів економічного зростання і в Україні. Також високими залишаються внутрішні ризики дестабілізації економічної ситуації, серед яких найбільшими є збільшення негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, зростання девальваційних очікувань і низька кредитна активність.

Відмінності у масштабах тінізації економічної діяльності в Україні та розвинутих ринкових економіках упродовж останніх чотирьох років пов'язані з різною природою та функціями процесів тінізації. Відповідно до класичних уявлень, падіння рівня рентабельності виробництва, яке відбулося внаслідок загострення кризових явищ, компенсується переходом підприємців до тіньового сектору. У цьому випадку функція тіньової економіки полягає в пом'якшенні впливу кризових явищ на економіку, сприяючи збереженню певних видів бізнесу.

В Україні ситуація дещо інша – деформації податкової сфери проявляються в перерозподілі податкового навантаження на законслухняних підприємців, скороченні бюджетних витрат і деформації її структури. Приховування економічної діяльності від контролю і ухилення від податків призводять до зростання податкового пресингу в офіційному секторі, що стимулює подальше приховування доходів, посилює невідповідну диференціацію доходів та влас-

ності. Руйнівний вплив податкової політики знаходить прояв в її репресивній спрямованості, надмірній жорсткості штрафних санкцій. Підприємці реагують на таку ситуацію досить адекватно – частина неврахованого готівкового обороту дозволяє підприємству значно зменшити податок на прибуток, податок на додану вартість та соціальні відрахування. Внаслідок цього відбуваються: поступове протиставлення інтересів суб'єктів господарювання інтересам інших суб'єктів та держави; внутрішньогалузева поляризація; домінування особистих інтересів керівників всіх рівнів над службовими.

Щодо соціально-економічного фону існування тіньової активності, то ситуація тут не однозначно негативна. З одного боку, вона не сприймає формальних правил цивілізованого ринку і в такому аспекті стає потужним стимулюючим фактором його розвитку, але, з іншого боку, підприємці тіньового бізнесу, залучаючи свої капітали до обороту, примушують суспільство до більш інтенсивного переходу на ринкові відносини. Це призводить до інвестування у виробництво та збереження чи створення нових робочих місць. В умовах формування ринкових відносин позитивну роль відіграє неформальна зайнятість, яка є частиною загальної системи відносин тіньової економічної діяльності – це, насамперед, пом'якшення диспропорцій між попитом на робочу силу та її пропозицією в умовах деформованого ринку праці, а також перерозподіл доходів на користь найменш соціально захищених верств населення.

Зв'язок тіньової економіки та корупції є взаємообумовленим: корупція породжує та стимулює розвиток тіньових відносин – чим вищий рівень корупції, бідніша країна і слабкіші демократичні інститути, тим вищою є частка тіньового сектору в економіці країни [16, с. 12]. Більш того, соціальна підтримка корупції спостерігається не лише в середовищі суб'єктів публічної сфери, але й приватноправовій діяльності суспільства: корупційна взаємодія між суб'єктами публічноправових і приватноправових відносин сприймається як звичайний атрибут взаємовідносин суспільства та владних інституцій. Таке сприйняття корупції інститутами громадянського суспільства призвело до того, що хабарництво стало одним з найефективніших інструментів у механізмі державного управління. Наведена ситуація є досить парадоксальною, оскільки, за визначенням, тіньовий капітал зацікавлений у руйнації державних інституцій, з іншого ж боку, він потребує взаємодії з бюрократичною системою, яка володіє владними повноваженнями. Протиріччя між цими тенденціями успішно вирішується не лише шляхом трансформації права власності, але й приватизацією функцій та повноважень держави, яка за таких умов поступово перетворюється на інструмент бюрократичного тиску на підприємців (за висловом Т. Фрея та А. Шляйфера, відбувається зародження "економіки грабіжницької руки", за якої офіційні посадові особи вдаються до надмірного адміністративного контролю як інструмента корупційних поборів [17]).

У контексті тіньової економічної діяльності ринок корупційних послуг можна відобразити за допомогою моделі економічної рівноваги з двома видами

цін і, відповідно, двома ринками – легальним та нелегальним. На легальному ринку ціни є фіксованими, а тому товари чи послуги, які обертаються на ньому, можуть стати дефіцитними. Механізмом, що може компенсувати наявні "провали", виступає тіньовий ринок, де ті ж блага розповсюджуються за реальними цінами, виходячи з попиту на них. Оскільки корупційна рівновага є досить стійкою величиною, навіть після руйнівного зовнішнього впливу, система корупційних відносин може відносно швидко відтворитися. Виходячи з того, що названа рівновага може переходити на новий рівень, цілком реальною стає загроза тотального поширення корупційних зв'язків. З іншого боку, вибір учасника в рівноважному стані є функцією зростання, тому цілком логічно, що зниження взаємного впливу корумпованих чиновників призводить до зростання розмірів хабарів та більш інтенсивної нелегальної діяльності. Якщо до того ж на ринок незаконних послуг приходять нові учасники, середній рівень корупції значно зростає. Навпаки, якщо більшість чиновників відмовляється від корупційної діяльності, то середній її рівень може зменшитися, однак одночасно зростає концентрація корумпованості в суспільстві, а значить втрати від неї практично не змінюються. Так, протягом останніх років з боку вищих державних інституцій спостерігається значний поступ у напрямі законодавчого обмеження корупційних проявів, однак прийняті акти майже не впливають на загальну ситуацію. Як засвідчують результати соціологічних досліджень, упровадження нових антикорупційних заходів призводить лише до збільшення розмірів хабарів, оскільки чиновники вимушені йти на більший ризик.

У системі соціальних ризиків корупція проявляється, насамперед, у дисфункції процесу реалізації управлінських стратегій, направлених на досягнення загальносуспільних цілей. Вона може знаходити прояв не лише на різних рівнях державного устрою, але й на рівні всієї суспільно-політичної формації, змінюючи раніше прийнятні соціально-економічні моделі поведінки громадян та націлюючи особистість виключно на споживацькі стратегії.

Процес інституціоналізації "тіні" стає причиною деінституціоналізації держави. Так, спочатку окремі чиновники створюють штучний дефіцит легальних можливостей, а потім законні права громадян конвертуються в хабарі. Таким чином, право перетворюється на товар, яким монополюють розпоряджаються представники корумпованої бюрократії, що може призвести до приватизації ними держави як правового інституту.

Неадекватність законодавства та можливості його невиконання призводять до того, що населення перестає довіряти владі й прагне підтримувати з чиновниками неформальні відносини, перетворюючи державу з формальної установи на множину приватних осіб, кожна з яких має визначені владні повноваження і може надати комплекс необхідних організаційно-правових платних послуг. Наведене чітко ілюструють результати опитування, проведеного Центром Разумкова у 2012 р. (рис. 2). Так, уряду, Верховній Раді, іншим державним інститутам не довіряє біля половини населення України.

Відповідно, сплата податків розглядається населенням як подвійне оподаткування, оскільки більшість державних послуг купується в індивідуальному порядку і конкретному об'ємі, який необхідний тій чи іншій людині.

	Підтримую	Підтримую окремі заходи	Не підтримую	Важко відповісти
Збройні Сили України	20,1	35,6	30,1	14,1
Президент України	15,5	32,5	48,1	3,9
Служба безпеки України	13,5	34,0	35,5	17,0
Органи місцевого самоврядування	12,2	46,3	29,9	11,7
Районні державні адміністрації	9,8	43,5	33,0	13,8
Обласні державні адміністрації	9,0	41,8	34,5	14,6
Уряд України	8,7	36,4	49,1	5,8
Органи внутрішніх справ (міліція)	8,3	29,9	53,0	8,8
Органи прокуратури	7,7	28,1	49,3	14,8
Національний банк України	7,6	29,2	42,6	20,6
Верховна Рада України	6,4	35,8	52,6	5,3
Суд в Україні	5,7	26,5	57,5	10,3

Рис. 2. Результати опитування (2012 р.): чи підтримуєте Ви діяльність наведених органів влади та державних інститутів?

Джерело: Особливості, підсумки та уроки виборів 2012. – <http://razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>

Щодо прогнозних сценаріїв динаміки ризиків тінізації економіки України, то вони будуть майже повністю залежати від державної регуляторної політики. Необхідно відзначити певні позитивні кроки в цьому напрямі. Так, за шістьма субіндексами з десяти в рейтингу Doing Business 2013 Україна покращила свої позиції. Зміцнення позицій України в рейтингу в першу чергу було пов'язане із зростанням за субіндексами "Започаткування бізнесу" (на 66 позицій), "Реєстрація власності" (на 19 позицій) та "Сплата податків" (на 18 позицій) (табл. 2).

Характеризуючи фактори, які можуть негативно вплинути на загальну соціально-економічну ситуацію, можна зазначити, що у 2012 р. реалізація політики сталого економічного зростання не вдалася, тому ризики сповзання економіки України в довгострокову рецесію є досить високими. Крім того, 2013 р. є "піковим" у сплаті зовнішніх боргів – Україна має сплатити близько \$9 млрд., або 35% нинішніх золотовалютних резервів. За таких умов не варто очікувати хоча б започаткування реструктуризації економіки, принципового покращення інвестиційного клімату та відчутного підвищення темпів економічного зростання. Протягом 2012 р. відбулося падіння в головних економічних сферах: промисловості – на 1,8%, аграрному секторі – 4,5%, вантажообо-

роті – 7,6%, будівництві – 13,8%. Прогнозована середня зарплата (на кінець 2013 р. – близько 3400 грн.) не забезпечить середньостатистичній українській сім'ї (три особи) належний життєвий рівень.

Таблиця 2

Місце України у рейтингу Doing Business та за складовими у публікаціях 2009–2013 рр.

	2009	2010	2011	2012	2013	Зміна 2013 до 2012	Тенденція ▽ / ▲
Складність ведення бізнесу, загальна оцінка	145	147	149	152	137	+15	▲
<i>За субіндексами:</i>							
- започаткування бізнесу	128	136	118	116	50	+66	▲
- реєстрація власності	140	160	165	168	149	+19	▲
- сплата податків	180	181	181	183	165	+18	▲
- підключення до мережі електропостачання			169	170	166	+4	▲
- виконання зобов'язань за контрактом	48	43	44	44	42	+2	▲
- банкрутство	143	145	158	158	157	+1	▲
- отримання кредиту	28	30	21	23	23	0	=
- дозвільна система в будівництві	179	181	182	182	183	-1	▽
- зовнішня торгівля	121	139	136	144	145	-1	▽
- захист прав інвесторів	142	108	108	114	117	-3	▽

Джерело: Місце України за рейтингом "Ведення бізнесу 2013". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>

Таким чином, можна виділити основні соціальні ризики тіньової економічної діяльності в Україні.

По-перше, це проблеми, що виникають унаслідок корумпованості державного апарату, низької ролі права і судової системи, її залежності від бюрократичного апарату та тіньового капіталу. Утворення у сфері економіки своєрідних кланів – впливових владно-господарських структур призводить до знищення конкуренції на фінансових ринках, на ринках основних товарних груп та в зовнішній торгівлі.

По-друге, завершення формування прошарку тіньової олігархії, представники якого отримують величезні доходи внаслідок функціонування побудованої ними системи кланового монополізму, призводить до збідніння більшості населення України та загострення соціальної напруги в суспільстві.

По-третє, деградація бюджетної системи внаслідок маніпулювання ресурсами та державною власністю призводить до зменшення реального сектору економіки та зростання безробіття.

По-четверте, перерозподіл національного доходу на користь наднормативного споживання стає причиною занепаду тих виробничих сфер, які є основою добробуту основної частини зайнятих.

Будь-який податок – це, насамперед, втручання держави у функціонування ринкової економіки, що обмежує можливості ринку в максимально ефективному використанні ресурсів. Разом з цим, податок – це плата за можливість користування суспільними благами. Цілком зрозуміло, що незалежно від розмірів доходів, більшість громадян мають бажання їх максимізувати, і одними адміністративними методами чи патріотичними гаслами, що від надходжень до державного бюджету залежать могутність держави, добробут, безпека та захист прав і свобод громадян, проблему вирішити неможливо. В ідеальному випадку, ефективним інструментом детінізації доходів може стати створення такої системи, коли платник податків буде більш зацікавленим і йому стане вигідніше вчасно й повністю внести податки, ніж ухилятися від них.

Разом з цим, мінімізація рівня тінізації економіки неможлива лише упровадженням адміністративних заходів, тому політика детінізації має базуватися на принципі заохочування до ведення легального бізнесу та усунення тих адміністративно-регуляторних бар'єрів, які стримують діяльність суб'єктів господарювання.

1. Global Risks Report 2011 Sixth Edition. An initiative of the Risk Response Network. January 2011/ World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://riskreport.weforum.org/global-risks-2011.pdf>
2. *Jütting J.* Informal employment re-loaded / Jütting J., Perlevliet J., Xeniogiani T. ; OECD Development Centre. – Paris: OECD, 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/dac/povertyreduction/43280298.pdf>.
3. *Stiglitz, J.* Responding to economic crises: Policy alternatives for equitable recovery and development / J. Stiglitz // Manchester School. – 1999. – № 67 (5). – P. 409–427.
4. *Polanyi K.* The great transformation: The political and economic origins of our time / K. Polanyi. – Boston : Beacon Press, 2001. – 360 p.
5. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : аналіт. доп. / [Тищук Т. А. та ін. ; за заг. ред. Я. А. Жаліла] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2011. – 90 с.
6. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : моногр. / за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
7. *Флейчук М. І.* Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. І. Флейчук. – Л. : Ахілл, 2008. – 660 с.
8. *Рибчак О. С.* Тіньова економіка та особливості її розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Рибчак Олена Сергіївна. – К., 2012. – 20 с.

9. *Levin, M.* Corruption and institutions in Russia / Levin, M., Satarov, G. // *European Journal of Political Economy*. – 2000. – № 16. – P.113–121.
10. *Schneider, F.* The Shadow Economy in Europe / F. Schneider. – Chicago, Illinois : A. T. Kearney, 2011. – 63 p.
11. *Ерке, Ю.* Пропозиції щодо детінізації економіки України / Ю.Ерке, О.Бетлій [та ін.]. – К. : Ін-т екон. дослідж. та політ. консультацій, 2011. – 23 с.
12. The Influence of the economic crisis on the underground economy in Germany and the other OECD-countries in 2010: a (further) increase [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/LatestResearch2010/ShadEcOECD2010.pdf> .
13. *Round J.* Everyday Tactics of Power: the role of informal economics in post-Soviet Ukraine / Round J., Williams C. and Rodgers P. // *Social and Cultural Geography*. – 2008. – Vol. 9, № 2. – P. 171–185.
14. *Косалс Л.Я.* Деловой климат в клановой экономической системе / Л.Я.Косалс // *История новой России : очерки, інтерв'ю* : в 3 т. Т. 1. – СПб. : НОРМА, 2011. – С. 405–448.
15. Інтегральний показник рівня тіньової економіки України у 2012 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=32843.
16. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект : моногр. / кер. авт. кол. і наук. ред., д-р екон. наук М.В. Фомін ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – 332 с.
17. *Frye T.* The Invisible Hand and the Grabbing Hand [Електронний ресурс] / Frye T., Shleifer A. // *American Economics Review*. – 1997. – May. – Режим доступу : <http://papers.nber.org/papers/W5856.pdf>.

Транслітерований список джерел

1. Global Risks Report 2011 Sixth Edition. An initiative of the Risk Response Network. January 2011/ World Economic Forum [Electronic resource]. – Mode of access : <http://riskreport.weforum.org/global-risks-2011.pdf> [in English]
2. *Jütting J.* Informal employment re-loaded / Jütting J., Perlevliet J., Xenigiani T. ; OECD Development Centre. – Paris: OECD, 2008. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/dac/povertyreduction/43280298.pdf>. [in English]
3. *Stiglitz, J.* Responding to economic crises: Policy alternatives for equitable recovery and development / J. Stiglitz // *Manchester School*. – 1999. – № 67 (5). – P. 409–427. [in English]
4. *Polanyi K.* The great transformation: The political and economic origins of our time / K. Polanyi. – Boston : Beacon Press, 2001. – 360 p. [in English]

5. Tinova ekonomika v Ukraini: masshtaby ta napriamy podolannia : analit. dop. / [Tyshchuk T. A. ta in. ; za zah. red. Ia. A. Zhalila] ; Nats. in-t strateh. doslidzh. – K. : NISD, 2011. – 90 s. [in Ukrainian]
6. Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii : monohr. / za red. Z. S. Varnaliia. – K. : NISD, 2006. – 576 s. [in Ukrainian]
7. *Fleischuk M. I.* Lehalizatsiia ekonomiky ta protydia koruptsii u systemi ekonomichnoi bezpeky: teoretychni osnovy ta stratehichni priorytety v umovakh hlobalizatsii / M. I. Fleischuk. – Lviv : Akhill, 2008. – 660 c. [in Ukrainian]
8. *Rybchak O. S.* Tinova ekonomika ta osoblyvosti yii rozvytku v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01 / Rybchak Olena Serhiivna. – K., 2012. – 20 s. [in Ukrainian]
9. *Levin M.* Corruption and institutions in Russia / Levin M., Satarov G. // *European Journal of Political Economy*. – 2000. – № 16. – P.113–121. [in English]
10. *Schneider F.* The Shadow Economy in Europe / F. Schneider. – Chicago, Illinois : A. T. Kearney, 2011. – 63 p. [in English]
11. *Erke, Iu.* Propozytsii shchodo detinizatsii ekonomiky Ukrainy / Iu. Erke, O. Betlii [ta in.]. – K. : In-t ekon. doslidzh. ta polit. konsultatsii, 2011. – 23 s. [in Ukrainian]
12. The Influence of the economic crisis on the underground economy in Germany and the other OECD-countries in 2010: a (further) increase [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/LatestResearch2010/ShadEcOECD2010.pdf> . [in English]
13. *Round J.* Everyday Tactics of Power: the role of informal economics in post-Soviet Ukraine / Round J., Williams C. and Rodgers P. // *Social and Cultural Geography*. – 2008. – Vol. 9, № 2. – P. 171–185. [in English]
14. *Kosals L. Ya.* Delovoi klimat v klanovoi ekonomicheskoi sisteme / L. Ya. Kosals // *Istoriya novoi Rossii : ocherki, interv'y* : v 3 t. T. 1. – SPb. : NORMA, 2011. – S. 405–448. [in Russian]
15. Intehralnyi pokaznyk rivnia tinovoi ekonomiky Ukrainy u 2012 rotsi. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=32843 [in Ukrainian]
16. Koruptsiia i tinova ekonomika: politekonomichni aspekt : monohr. / ker. avt. kol. i nauk. red., d-r ekon. nauk *M. V. Fomin* ; Donets. nats. un-t ekonomiky i torhivli im. Mykhaila Tuhan-Baranovskoho. – Donetsk : DonNUET, 2012. – 332 s. [in Ukrainian]
17. *Frye T.* The Invisible Hand and the Grabbing Hand [Електронний ресурс] / Frye T., Shleifer A. // *American Economics Review*. – 1997. – May. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://papers.nber.org/papers/W5856.pdf> [in English]

Отримано 23.07.13

В.И. Надрага, канд. наук гос. упр., доцент

ТЕНЕВЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРАКТИКИ В СИСТЕМЕ
СОЦИАЛЬНЫХ РИСКОВ

В статье проанализированы особенности и масштабы проявления теневых экономических отношений в Украине, а также их влияние на актуализацию социальных рисков, рассматриваются ее последствия через призму актуализации социальных рисков украинского общества. Выделены основные риски теневой экономической деятельности, среди которых коррумпированность государственного аппарата, низкая роль права и судебной системы, формирование прослойки теневой олигархии, злоупотребления в бюджетной сфере, рост безработицы, несправедливое перераспределение национального богатства.

Ключевые слова: теневая экономика, социальные риски, тенезация экономических отношений.

V.I. Nadraga, candidate of sciences of Public Administration

SHADOW ECONOMICAL PRACTICES IN THE SYSTEM
OF SOCIAL RISKS

This article analyzes the peculiarities and the extent of shadowing of economic relations in Ukraine are considered its consequences through the prism of actualization of social risks of Ukrainian society. Outlined the basic risks of shadow economic activities, including corruption of the state apparatus, low role of law and the judicial system, the formation of layer of shadow oligarchy, abuse in the budgetary sphere, increasing unemployment, unfair redistribution of wealth.

Keywords: shadow economy, social risks, shadowing of economic relations.